

ARAB TILIDA KIRISH VA KIRITMALAR

Abdimuratov Yusuf

Oriental universiteti 2-bosqich talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20199057>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-may 2026 yil
Ma'qullandi: 12-may 2026 yil
Nashr qilindi: 14-may 2026 yil

KEYWORDS

arab tili, fonetika, grafika, grammatika, transliteratsiya, undosh tovushlar, unli tovushlar, qisqa va cho'ziq unlilar, arab alifbosi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada arab tilida kirish va kiritmalar masalasi fonetik, grafik va grammatik jihatlar asosida tahlil qilinadi. Avvalo, arab tilining tovush tizimi, ya'ni undosh va unli fonemalar hamda ularning artikulyatsion xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, qisqa va cho'ziq unlilarning semantik va grammatik ahamiyati misollar orqali asoslab beriladi. Bundan tashqari, arab yozuv tizimi, uning grafika xususiyatlari, harflarning pozitsion o'zgarishi hamda hamza va tanvin kabi hodisalar izchil yoritiladi. Shu bilan birga, maqolada arab tilining asosiy grammatik kategoriyalari — so'z turkumlari, jins, son, kelishik, aniqlik-noaniqlik hamda izofa konstruksiyasi chuqur tahlil qilinadi. Natijada, arab tilida kirish va kiritmalar nafaqat boshlang'ich bilimlar majmui, balki til tizimining asosiy poydevori ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Arab tili semit tillar oilasiga mansub bo'lib, u o'zining tarixiy rivojlanishi, murakkab fonetik tizimi hamda mukammal grammatik qurilishi bilan ajralib turadi. Avvalo, shuni ta'kidlash lozimki, arab tilini o'rganish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi va aynan kirish hamda kiritmalar bosqichi tilni egallashning asosiy poydevorini tashkil etadi. Shu bilan birga, ushbu bosqichda fonetika, grafika va grammatika o'zaro uzviy bog'liq holda o'rganiladi [5, 8-10].

Birinchidan, arab tilining fonetik tizimi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Chunki unda o'zbek tilida mavjud bo'lmagan tovushlar mavjud. Masalan, quyidagi tovushlar maxsus artikulyatsiyani talab qiladi: ھ, ' , ڭ, ڨ, ڒ, ړ. Shu bilan birga, ayrim tovushlar o'zbek tiliga yaqin bo'lib, ularni o'zlashtirish nisbatan osondir. Masalan:

babun — eshik

maktabun — yozuv joyi / maktab

kitābun — kitob

Biroq, quyidagi misollar murakkab tovushlarni ko'rsatadi:

ھablun — arqon

khubzun — non

ghurfatun — xona

şabrun — sabr

ḍaw'un — nur

ṭālibun — talaba

zillun — soya

Ko'rinib turibdiki, bu tovushlar nafaqat talaffuz jihatidan murakkab, balki ma'no farqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Demak, fonetik tizim arab tilining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek, arab tilida unli tovushlar tizimi ham alohida ahamiyatga ega. Arab tilida uchta asosiy unli mavjud: a, i, u, va ular qisqa hamda cho'ziq shakllarda qo'llanadi. Masalan:

kataba — u yozdi

kitābun — kitob

kutubun — kitoblar

Bu misollardan ko'rinadiki, unlining uzun yoki qisqa bo'lishi ma'noga ta'sir qiladi. Bundan tashqari, cho'ziq unli qaydagi shakllarda ifodalanadi:

bābun — eshik

nūrun — nur

kabīrun — katta

Shu sababli, arab tilida vokal tizim faqat fonetik emas, balki grammatik va semantik funksiyani ham bajaradi [3, 383-388].

Ikkinchidan, arab yozuv tizimi o'ziga xos grafika asosida qurilgan. Harflar o'ngdan chapga qarab yoziladi va so'z ichida turlicha shaklga ega bo'ladi. Shu bilan birga, yozuv tizimida iqtisod tamoyili kuchli bo'lib, qisqa unli ko'pincha yozilmaydi. Masalan:

ktb → kataba (yozdi)

ktb → kutubun (kitoblar)

ktb → kitābun (kitob) [1].

Demak, yozuv shakli kontekstga bog'liq holda turli ma'nolarni ifodalashi mumkin. Bu esa arab tilini o'rganishda fonetik bilimlarning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, arab tilida hamza hodisasi ham muhimdir. Hamza bo'g'iz tovushi bo'lib, u turli o'rinlarda keladi:

akhun — aka

sa'ala — so'radi

shay'un — narsa

Shu bilan birga, hamzaning yozilishi va talaffuzi kontekstga bog'liq bo'lib, bu arab tilining murakkab grafik-fonetik tizimini ko'rsatadi.

Keyingi muhim jihat — arab tilining grammatik tizimidir. Avvalo, arab tilida so'zlar uch turkumga bo'linadi:

1. ism (nom bildiruvchi so'zlar)

2. fe'l (harakat bildiruvchi so'zlar)

3. yordamchi so'zlar

Masalan:

kitābun — kitob

ṭālibun — talaba

kataba — yozdi

yaktubu — yozadi

fī — ichida

min — dan

ilā — ga [2, 135-139].

Bundan tashqari, arab tilida jins kategoriyasi mavjud. So'zlar erkak (muzakkar) va ayol (muannas) shakllarga ega:

mu'allimun — o'qituvchi (erkak)

mu'allimatun — o'qituvchi (ayol)

ṭālibun — talaba (erkak)

ṭālibatun — talaba (ayol)

Shuningdek, son kategoriyasi ham muhim ahamiyatga ega. Arab tilida uchta son mavjud:

birlik: kitābun

ikkilik: kitābāni — ikki kitob

ko'plik: kutubun — kitoblar

Yana bir muhim jihat — ko'plikning ikki xil turi mavjudligi:

To'g'ri ko'plik:

mu'allimun → mu'allimūna

Siniq ko'plik:

kitābun → kutubun

rajulun → rijālun

baytun → buyūtun

Bu esa arab tilining morfologik boyligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, arab tilida kelishik kategoriyasi ham muhimdir:

kitābun — bosh kelishik

kitābin — qaratqich

kitāban — tushum

Aniq shaklda esa:

al-kitābu

al-kitābi

al-kitāba

Demak, so'z oxiridagi unlilar grammatik vazifani belgilaydi.

Bundan tashqari, sifat va ot o'zaro moslashadi:

baytun kabīrun — katta uy

al-baytu l-kabīru — katta uy

madrasatun jadīdatun — yangi maktab

al-madrasatu l-jadīdatu — yangi maktab

Bu yerda sifat ot bilan jins, son va aniqlik jihatidan moslashadi.

Yana bir muhim sintaktik hodisa — izofa hisoblanadi. Bu konstruktsiya egalikni bildiradi:

kitābu ṭ-ṭālibi — talabaning kitobi

baytu l-mu'allimi — o'qituvchining uyi

bābu l-madrasati — maktab eshigi

Shuningdek, predloglar ham muhim rol o'ynaydi:

fī l-bayti — uyda

ilā l-madrasati — maktabga

min al-bayti — uydan

‘alā ṭ-ṭāwilati — stol ustida

ma‘a ṣ-ṣadīqi — do‘st bilan

Bu birliklar gapdagi munosabatlarni ifodalaydi.

Arab tilida fe‘l tizimi ham ildiz asosida quriladi. Masalan, k-t-b ildizi:

kataba — yozdi

yaktubu — yozadi

kitābun — kitob

kātibun — yozuvchi

maktabun — yozuv joyi

maktūbun — yozilgan

Bu esa arab tilining tizimli va mantiqiy tuzilganligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, gap tuzilishi ham o‘ziga xos:

anā ṭālibun — men talabaman

hādhā kitābun — bu kitob

al-baytu kabīrun — uy katta

Fe‘l bilan:

kataba ṭ-ṭālibu d-darsa — talaba darsni yozdi

dhahaba l-mu‘allimu ilā l-madrasati — o‘qituvchi maktabga bordi

Ko‘rinib turibdiki, arab tilida fe‘l gap boshida kelishi mumkin [4].

Shunday qilib, arab tilining kirish va kiritmalar bosqichi nafaqat nazariy bilimlarni shakllantiradi, balki amaliy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu bosqichda o‘quvchi tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, yozuvni anglash va grammatik shakllarni farqlashni o‘rganadi. Bundan tashqari, fonetika, grafika va grammatikaning o‘zaro integratsiyasi tilni kompleks tarzda o‘zlashtirish imkonini beradi. Shu boisdan, kirish bosqichida olingan bilimlar keyingi murakkab sintaktik va semantik birliklarni egallash uchun zarur tayanch vazifasini bajaradi hamda tilni chuqur o‘rganishga zamin yaratadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, arab tilida kirish va kiritmalar fonetika, grafika va grammatikaning o‘zaro uyg‘unligidan iborat murakkab tizimni tashkil etadi. Bir tomondan, tovushlar ma‘no farqlaydi, ikkinchi tomondan, yozuv ularni ifodalaydi, uchinchi tomondan esa, grammatika nutqni tartibga soladi. Shu sababli, arab tilini o‘rganishda aynan shu boshlang‘ich bosqichga chuqur e‘tibor qaratish zarur. Chunki bu bosqich tilni mukammal egallash uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibrohimov N., Yusupov T. Arab tili grammatikasi. 2-jild. – T.: 2003.
2. Mohlaroyim, B., & US, K. (2025). ARAB TILI GRAMMATIKASIGA KIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 83(2), 135-139.
3. Sodiqovna, B. F. (2025). ARAB TILI VA O‘ZBEK TILI O‘RTASIDAGI STRUKTURAVIY FARQLAR: FONETIKADAN SINTAKSISGACHA. Лучшие интеллектуальные исследования, 53(1), 383-388.
4. Xalidov B. Z. Arab tili darsligi. – T.: O‘qituvchi, 1981.
5. Zaynobiddinova, I. M. (2025). ARAB TILSHUNOSLIGI. TADQIQOTLAR, 75(3), 8-10.